

ZAMONAVIY TA'LIM SHAROITIDA O'QUVCHILAR BILIMINI FORMATIV BAHOLASHDA O'QITUVCHINING KASBIY KOMPETENSIYASI

Sultanova Dilnaz

**Osiyo xalqaro universiteti 70110401- Talim va tarbiya nazariyasi
va metodikasi (boshlang'ich ta'lim) mutaxassisligi magistratura talabasi**
<https://doi.org/10.5281/zenodo.21426142>

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilar bilimini baholashning an'anaviy usullaridan voz kechish va formativ (shakllantiruvchi) baholash modeliga o'tish zaruriyati yoritilgan. Formativ baholash jarayonini samarali tashkil etishda pedagogning kasbiy kompetensiyasi, uning roli va ahamiyati tahlil qilingan. Maqolada xalqaro tajribalar va pedagogik tadqiqotlar asosida o'qituvchining baholash kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: formativ baholash, kasbiy kompetensiya, ta'lim sifati, summativ baholash, qayta aloqa (feedback), diagnostika, pedagogik mahorat.

Bugungi kunda jahon ta'lim makonida ro'y berayotgan shiddatli islohotlar o'quv jarayoniga yangicha yondashuvlarni, xususan, baholash tizimini tubdan o'zgartirishni talab etmoqda. An'anaviy ta'lim uzoq yillar davomida faqatgina yakuniy natijani (summativ baholashni) o'lchashga qaratilgan edi. Biroq, XXI asr ko'nikmalari o'quvchidan shunchaki faktlarni yodlashni emas, balki tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va o'z-o'zini rivojlantirishni talab qiladi.

Ta'lim sifatini oshirishda eng muhim vositalardan biri bu – formativ baholash (shakllantiruvchi baholash) hisoblanadi. Formativ baholash — bu o'quv jarayonining har bir bosqichida o'quvchining yutuq va kamchiliklarini doimiy monitoring qilib borish, uning bilim olishga bo'lgan ishtiyoqini so'ndirmasdan, to'g'ri yo'nalish berish jarayonidir. Ushbu murakkab jarayonning muvaffaqiyati bevosita o'qituvchining kasbiy kompetensiyasiga bog'liq. Pedagog o'quvchiga shunchaki "baho qo'yuvchi" shaxsdan, uning bilim olish traektoriyasini loyihalovchi "navigator"ga aylanishi lozim.

Formativ baholash tushunchasi va uning ta'lim sifatiga ta'siri xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan. P. Blek va D. Uilyam (Black & Wiliam, 1998) o'zlarining fundamental tadqiqotlarida formativ baholash o'quvchilar o'zlashtirish ko'rsatkichlarini sezilarli darajada oshirishini isbotlab berishgan.

O'qituvchining baholash kompetensiyasi tushunchasi esa pedagogning quyidagi bilim va ko'nikmalarini o'z ichiga oladi:

1. Baholash metodlarini to'g'ri tanlash va qo'llash;
2. O'quvchining psixologik holatini hisobga olish;
3. Konstruktiv (samarali) qayta aloqa (feedback) bera olish;
4. Baholash natijalari asosida dars ssenariysini tezkor o'zgartira olish.

Tadqiqot davomida qiyosiy tahlil, pedagogik kuzatuv va zamonaviy ta'lim standartlarini (jumladan, Milliy o'quv dasturi talablarini) o'rganish metodlaridan foydalanildi.

Formativ baholashni muvaffaqiyatli joriy etish uchun o'qituvchi an'anaviy 5 ballik tizim kabi "yorliq yopishtirish" metodidan voz kechishi kerak. Zamonaviy ta'lim sharoitida o'qituvchining baholash kompetensiyasi 4 ta asosiy komponent orqali namoyon bo'ladi:

Kompetensiya komponenti	Amaliy ko'rinishi	Ta'lim sifatiga ta'siri
Diagnostik ko'nikma	Dars boshida o'quvchining dastlabki bilim darajasini aniqlash.	Darsni o'quvchining ehtiyojiga qarab rejalashtirish imkonini beradi.
Qayta aloqa (Feedback) mahorati	O'quvchiga xatosini ko'rsatish va uni qanday to'g'rilash bo'yicha aniq yo'llanma berish.	O'quvchida motivatsiyani oshiradi, qorquvni yo'qotadi.
Kriterial yondashuv	Baholash mezonlarini o'quvchilarga dars avvalida tushunarli tilda e'lon qilish.	Baholashning shaffofligi va adolatligini ta'minlaydi.
Refleksiya qilish	O'quvchilarni o'z-o'zini va bir-birini baholashga (peer-assessment) o'rgatish.	Mustaqil fikrlash va mas'uliyatni his qilish ko'nikmasini shakllantiradi.

O'qituvchi kompetensiyasidagi asosiy muammolar. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ko'plab o'qituvchilar haligacha formativ baholashni kundalik daftarga har darsda joriy baho qo'yib borish deb tushunishadi. Bu esa xatodir. Formativ baholashda asosiy maqsad — ball qo'yish emas, balki "O'quvchi hozir qaysi nuqtada?", "U qaysi nuqtaga yetib borishi kerak?" va "Bunga qanday erishish mumkin?" degan uchta savolga javob izlashdir.

Pedagogning kasbiy kompetensiyasi yetishmagan taqdirda, u o'quvchining xatosini faqat jazolash (past baho qo'yish) orqali ko'rsatadi, bu esa bolada o'qishga nisbatan salbiy munosabatni shakllantiradi. Yuqori kompetensiyali o'qituvchi esa xatoni — o'sish va rivojlanish uchun yangi imkoniyat deb qabul qiladi va buni o'quvchiga ham singdiradi.

O'qituvchilarning formativ baholash bo'yicha kasbiy kompetensiyasini oshirish va dars sifatini yaxshilash uchun quyidagi usullardan keng foydalanish tavsiya etiladi:

- "Chiqish chiptalari" (Exit tickets) metodi:** Dars yakunida o'quvchilarga kichik qog'ozchalar tarqatilib, bugungi darsdan tushungan eng asosiy g'oyasi va tushunarsiz qolgan jihati yozdirib olinadi. O'qituvchi buni tahlil qilib, keyingi darsni rejalashtiradi.
- "Svetofofor" texnikasi:** O'quvchilar mavzuni tushunish darajasiga qarab yashil (hammasi tushunarli), sariq (savollarim bor) yoki qizil (hech narsaga tushunmadim) kartochkalarni ko'rsatishadi. Bu o'qituvchiga real vaqt rejimida vaziyatni baholash imkonini beradi.
- Maqtoov va tavsiya balansi:** Qayta aloqa berishda o'qituvchi avval o'quvchining yutug'ini e'tirof etishi, so'ngra kamchiligini ko'rsatishi va uni tuzatish yo'lini aytishi shart (masalan, *"Sening inshoingda g'oyalar juda chiroyli ochilgan, biroq imlo xatolarini kamaytirish uchun lug'at ustida ko'proq ishlashingni tavsiya qilaman"*).

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy ta'lim sharoitida o'quvchilar bilimini formativ baholash — ta'lim sifatini kafolatlovchi eng asosiy drayverlardan biridir. Biroq, ushbu tizim

o'qituvchidan yuksak kasbiy kompetensiya va pedagogik moslashuvchanlikni talab etadi. O'qituvchi faqatgina dars beruvchi emas, balki har bir o'quvchining individual rivojlanishini kuzatuvchi va unga ko'maklashuvchi mutaxassisga aylanishi kerak. Pedagoglarning baholash sohasidagi kompetensiyasini muntazam oshirib borish maqsadida malaka oshirish kurslarida formativ baholash modullarini ko'paytirish hamda amaliy seminarlar tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Zero, to'g'ri baholangan o'quvchi — muvaffaqiyatli kelajak poydevoridir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. T.: 2020.
2. Black, P., & Wiliam, D. (1998). Inside the Black Box: Raising Standards Through Classroom Assessment. *Phi Delta Kappan*, 80(2), 139-148.
3. Milliy o'quv dasturi mezonlari va ta'lim sifatini baholash metodikasi. T.: 2021.
4. Hattie, J. (2009). *Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement*. Routledge.